

Moğolca'nın İkinci Şahıs Zamirinin Kökeni ve Değişimi

Prof. Dr. D. Tömörtogoo*
Çev. Yavuz Kartallıoğlu**

Moğolca'nın İkinci Şahıs Zamirinin Kökeni ve Değişimi

Moğolcanın şahıs zamirleri hâl ekleri ile çekime girdiğinde birbirinden farklı şekiller almaktadır. Bu sebeple Moğolcanın şahıs zamirlerinin kökeni tam olarak aydınlatılamamıştır. Bu makalede Moğolcanın ikinci şahıs zamirinin kökeni açıklanmaya çalışılacaktır. Moğolcanın 2. şahıs zamirinin kökeni ilgi hâli eki almış yapılarda aranmalıdır. İlgi hâli eki almış yapı aynı zamanda bu zamirin kökenini yansıtmaktadır.

Anahtar kelimeler: Moğolca, Moğolcanın şahıs zamirleri, çi ve ta'nın yapısı, çi ve ta'nın kökeni, çi ve ta'nın gelişmesi

The Origin and Transformation of the Second Personal Pronouns of Mongolian

The personal pronouns of Mongolian when inflected with case suffixes take different forms. Thus, the origin of personal pronouns of Mongolian couldn't be enlightened precisely. In this article, the origin of second personal pronoun of Mongolian is tried to be revealed. The origin of second personal pronoun of Mongolian must be sought in the structures which have the genitive suffix. A structure with the genitive suffix reflects the origin of this pronoun, too.

Key Words: Mongolian, Mongolian personal pronouns, the structure of the çi and ta, the origin of the çi and ta, the process of the çi and ta

* Prof. Dr. D. Tömörtogoo, Mongol Xelny Xoyordugaar Bieiyn Töldöniy Neriyn Garal, Xuv'sal, Mongol Xelşincileiyn Onol, Tüüxiyn Asuudaluud, Ulaanbaatar, 2002, s. 198-205.

** Yard. Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi.
yavuzkartallioğlu@gmail.com

Günümüz Moğolcasının şahıs zamirlerinin yapısı, kökeni, gelişip değişmesi meselesi, Moğol dili tarihinin çok önemli ve tam olarak çözülemeyen meselelerinden birisidir. Daha önce Moğolcanın 1., 3. şahıs zamirinin kökeni ve değişimi hakkında makaleler yazmıştık (Tömörtogoo, 40-48). Bu makale ile, 2. şahıs zamirinin kökeni ve bu zamirin gelişip değişmesi meselesini çözmeyi amaçlıyoruz.

1. Teklik 2. Şahıs Zamiri: Eski ve Orta Moğolcanın özelliklerini yansıtan yazılı eserlerde, teklik 2. şahıs zamirinin kökleri *çi-*, *çin-*, *çim-* olmak üzere üç şekildedir. Şimdi, biz bunları hâl ekli kökler üzerinde inceleyelim:

a. Yalın Hâli:

EM *çi* OM *çi*

b. İlgî Hâli:

EM *çinu* OM *çini, çinai*

c. Yönelme-Bulunma Hâli:

EM *çimadır, çimada, çin-a* OM *çimada, çimadır, çinadu, çimadu*

ç. Yükleme Hâli:

EM *çimayi* OM *çimayi, çinayi*

d. Ayrılma Hâli:

EM *çima-daça, çima-aça, çima-ça* OM *çimadaça, çinaça*

e. Birliktelik Hâli (Comitative):

EM *çimaluğ-a, çima-luğa* OM *çima-lu'a, çimala:*

Eski ve Orta Moğolca 2. şahıs zamirinin yukarıda bahsedilen üç ayrı kökünün aslında **çin-* [< AM **tin-*] şeklindeki eski bir kökten çıkmış olabileceğini şahıs zamirlerini karşılaştırarak öğrenebiliriz¹. Moğolcanın şahıs zamirlerinin gelişimini ve değişimini bir bütün olarak ele alınca, onların ilk yapısının genellikle o zamirin ilgi hâli kökünde korunduğunu görürüz. Bizim burada incelemekte olduğumuz teklik 2. şahıs zamirinin ilgi hâli ekli kökü *çin-* şeklindedir ve bu zamir, aslında **tin* şeklindeki eski bir zamir köküne dayanmaktadır. Orta Moğolcanın özellikle-

¹ Moğolca şahıs zamirlerinin teklik şekillerinin kökeni ve değişimini şu şekilde gösterebiliriz:

Zamirler	Ana Moğolca	Eski Moğolca
teklik 1. şahıs zamiri	*min	*bin > bi
teklik 2. şahıs zamiri	*tin	*çin > çi
teklik 3. şahıs zamiri	*in	*in > i

rini yansıtan İbn-i Mühenna sözlüğünde teklik 2. şahıs zamirinin yönelme-bulunma ve çıkma hâl ekli köklerinin *çin-* şeklinde olduğunu görmekteyiz. Bunun yanında, Moğolcanın gelişim sürecinde de teklik 2. şahıs zamirinin hâl ekli köklerinin çoğunun yine *çin-* şeklinde olduğu görülmektedir.²

Eski Moğolcadaki *çin-* kökünden *çi-*, *çin-*, *çim-* köklerinin, nasıl dallanıp çıktığını 1. şahıs zamirinin gelişimiyle karşılaştırıp açıklamak çok zor değildir. Fakat, *çim-* yapısının kendi içindeki bir ses olayı sonucu bu hâle gelmediğini, birinci şahıs zamirinin *nim* [< **min*] şeklindeki köküne analogi yoluyla türediğini burada belirtmek gerekir.

Şimdi, biz teklik 2. şahıs zamirinin köklerinin nasıl türediğini hâl ekli kökler üzerinde genel olarak inceleyelim:

1. *Yalın Hâl*: AM **tin* > EM **çin* > *çi* (Precl.) ~ OM *çi* (MNT, KMQB, Mu.) ~ ÇM *çi* (Mog, Mngr, Kha, Oir.)
2. *İlgi Hâli*: AM **tinu* > EM **çinu* (Precl.) ~ OM *çinu* (MNT, KMQB), *çini* (Mu.), *çinai* (IM.) > ÇM *çini* (Mngr, Ord, Oir.), *çini*: (Kha.)
3. *Yönelme-Bulunma Hâli*: AM **tindu(r)* / **tinda* > EM **çin(a)du(r)* / **çin(a)da* > *çimadur* (Precl.) / *çimada* (Precl.) ~ OM *çimadur* (MNT, KMQB) ~ *çimadu* (Mu.) ~ *çimada* (MNT) > ÇM ~ *çamadu* (Ord.) ~ *çamada* (Kha.), *çamda* (Oir.)
4. *Yükleme Hâli*: AM **tini* > EM *çin(a)gi* > *çimayi* (Precl.) ~ OM *çimayi* (MNT, KMQB) ~ *çinai* (IM.) > ÇM *çinei* (Mog.), *çimi* (Mngr.), *çamaeg* (Kha.)
5. *Ayrılma Hâli*: AM **tinça* > EM **çinaça* > OM *çinaça* (IM.) > *çimaça* > ÇM *çinasa* (Mog.), *çimidza*: (Mngr.), *çama:s* (Kha, Ord, Oir.)
6. *Vasuta Hâli*: AM **tinbar* > EM **çinabar* > *çimabar* (Precl.) > OM *çina'ar* ~ *çima'ar* > ÇM *çina:r* (Mog.), *çim:ra* (Mngr), *çama:r* (Kha., Ord.)
7. *Birliktelik Hâli (Comitative)*: AM **tinluva* > EM **çinaluğa* > *çimaluğa* (Mo.) > OM *çimalu'a* (MNT) > *çimala'a* > *çimala*: (Mu.) > ÇM *çinale*: (Mog.), *çimila*: (Mngr.)

2. Çokluk 2. Şahıs Zamiri: Eski ve Orta Moğolca çokluk 2. şahıs zamirinin hâl ekli kökleri *ta-*, *tan-* olmak üzere iki şekildedir. Bunlar:

1. *Yalın Hâl*: EM *ta* — OM *ta*

² Yönelme-Bulunma *çinadur*
Ayrılma *çinaça* (Poppe, 435).

2. *İlgi Hâli*: EM *tanu*, *tani*, *tan-u* — OM *tanu*, *tani*
3. *Yönelme-Bulunma Hâli*: EM *tan-dur*, *tan-a* — OM *tan-a*
4. *Yükleme Hâli*: EM *tani*, *tan-i* — OM *tani*
5. *Ayrılma Hâli*: EM *tan-aça* — OM *tanaça*
6. *Birliktelik Hâli*: EM *tan-luğ-a* — OM *tanluwa*

Eski ve Orta Moğolca çokluk 2. şahıs zamirinin hâl ekli köklerinin Ana Moğolca zamanında *tan* şeklinde olduğu tartışmasız bir gerçektir. Bu zamir, günümüzde ilgi hâli kökünde değişmeden korunmuştur. Biz, şimdi çokluk 2. şahıs zamirinin kökünün nasıl değiştiğini, hâl ekli kökler üzerinde genel olarak inceleyelim:

1. *Yalın Hâl*: AM **tan* > EM **tan* > *ta* (Precl.) ~ OM *ta* (MNT, Mu, IM) ~ ÇM *ta*: (Mog, Mngr, Ord, Oir, Dag, Kha, Bur.)
2. *İlgi Hâli*: AM **tanu* > EM *tanu* (Precl.) ~ OM *tanu* (MNT) / *tani* (MNT, IM) ~ ÇM *tani* (Mog, Ord.) ~ *tani*: (Dag.) ~ *tani* (Oir.)
3. *Yönelme-Bulunma Hâli*: AM **tandur* / **tanda* > EM *tandur* / *tanda* /*tan-a* (Precl.) ~ OM *tandur* (IM) / *tan-a* (MNT) ~ ÇM *tanda* (Kha.)
4. *Yükleme Hâli*: AM **tani* > EM *tani* (Precl.) ~ OM *tani* (MNT) > ÇM *tani:g* (Kha.)
5. *Ayrılma Hâli*: AM **tança* > EM *tanaça* (Mo.) ~ OM *tanaça* (IM) > ÇM *tana:s* (Kha.)
6. *Vasıta Hâli*: AM **tanibar* > EM *taniyar* (Mo.) > OM *tana'ar* > ÇM *tana:r* (Kha.)
7. *Birliktelik Hâli*: AM **tanluwa* > EM *tanluğa* (Mo.) > OM *tanlu'a*: (MNT) > *tanla'a*: > ÇM *tanla*: (Mog.)

Çokluk 2. şahıs zamirinin *ta* şekli, önce Orta Moğolca dönemindeki bazı lehçelerde çokluk anlamını kaybetmiş, sonra günümüzdeki bütün Moğol lehçelerinde sadece teklik anlamı ifade eder hâle gelmiştir. Moğolca teklik 2. şahıs zamirinin yapısı Ana Moğolca zamanından günümüze kadar sürekli değişmiştir. Fakat, çokluk yapısının çok önemli değişikliğe uğramadığı bellidir.

Kısaltmalar

AM	Ana Moğolca
Bur.	Buryatça
Dag.	Dagurca
EM	Eski Moğolca
IM	İbn-i Mühenna Sözlüğündeki Moğolca Kelimeler
Kha.	Halha Ağzı
KMQB	Çindeki Moğolların Yazısı
Mngr.	Mongorca
MNT	Mongolın Nuuts Tovçoo (Moğolların Gizli Tarihi)
Mo.	Moğol Yazı Dili
Mog.	Mogolca
Mu.	Mukaddimetü'l-Edep
Ord.	Ordos Ağzı
OM	Orta Moğolca
Precl.	Pre-Classic (Klâsik Moğolcadan önceki Moğolca)
ÇM	Çağdaş Moğolca

Kaynakça

- D. Tömörtogoo, Ertney Mongol Xelny Guravdugaar Bieyn Tölöniy Heriyn Garal, Xuvisal, MC 4, 1967, 43-49; Mongol xelny negdügeer bieyn tölöniy neriyn garal xuvisal, X35, 1974, 40-48.
- N. Poppe, Mongoliskiy Slovari Mukaddimat al Adab, ç. I-II, M-L., 1938, 435